

ערב פסח תשע"ב
8771

כנגד ארבעה בני דברה תורה הרב יוסף כרמל

לע"נ ר' ברוך דובדבני זצ"ל
תלמיד חכם, צדיק ואיש המעשה, שדאג כל ימיו לכל ארבעת הבנים

חז"ל עם תחילת סיפור יציאת מצרים קבעו "כנגד ארבעה בני דברה תורה. אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול". חז"ל גם גילו לנו מקורו של כל בן בפסוקי התורה. מפרשי ההגדה ומאיריה ניסו לסדר את ארבעתם בסדר הגיוני.

אם נתפוס את הארבעה כפשוטם עפ"י המקובל הרי שמיד יתייצבו כנגדנו כמה בעיות. כל ענינו של ליל הסדר הוא "והגדת לבנך", האם זה מצב שעליו דברה תורה.

א. כשיש רוב כל כך גדול דווקא לבנים הלא "מוצלחים".

ב. מה פשר סדר הופעתם של ארבעת הבנים ברשימה?

ג. מדוע נפקד מקומו של הבן ה"צדיק".

ד. מדוע יש צורך גם בבן התם וגם בבן נוסף שהוא עוד יותר תם מתם עד כדי כך שאינו יודע לשאול.

ה. האמונה הישראלית מתבססת בעיקר על יציאת מצרים¹ והיכן מתבטאת נקודת האמונה של כל אחד ואחד מן הבנים.

כדי לענות על שאלות אלו מוצע הפתרון הבא:

ארבעת הבנים מסודרים בסדר עולה לפי דרגת אמונתם.

הבן שהיה אמור להיות ראשון ברשימה ומסיבות מובנות עבר למקום השני הוא הרשע.

הרשע הוא הכופר, הוא כופר ביציאת מצרים, הוא כופר בברית שכרת הקב"ה עם, עם ישראל, על גאולתו ועל פדות נפשו.

שאלתו של הרשע "מה העבודה הזאת לכם"² מופנית לכוון הקרבת קרבן הפסח. על כן התשובה היא "ואמרתם זבח פסח הוא לד'..."³. הקרבת קרבן הפסח בכל שנה בשנה משמעותה חידוש הברית בין הקב"ה ובין עם ישראל ועל כן "כל בן נכר לא יאכל בו"⁴. מי שאינו בן ברית אין לו כל קשר לקרבן זה. מאידך גיסא מי שאינו שותף לברית אע"פ שהיה אמור להיות, מנתק עצמו מכלל ישראל ומכנסת ישראל "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה"⁵. הסתכלות מעין זו מסבירה גם את ההו"א המופיעה במדרש⁶ "וכי יגור אתך גר ועשה פסח לד'"⁷ "שומע אני כשיתגייר יעשה פסח מיד".

הקרבת קרבן הפסח היא חלק מתהליך הגיור, שהרי ברית המילה מבוצעת מבלי דעת הנימול עם הוולדו, והיא מחודשת בכל שנה בהקרבת קרבן הפסח, בידי כל הנימולים. רק ההגבלה "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר" מורידה

- את ההו"א שכל גר יקריב קרבן פסח עם גירותו. המסקנה היא ברורה את הברית מחדשים כולם ביחד "כל עדת ישראל יעשו אותו" וישחטו אותו כל קהל עדת ישראל"⁷. "והיה כאזרח הארץ מה אזרח בני"ד (ניסן) אף גר בני"ד (ניסן)"⁸. כולם עושים זאת בני"ד בניסן - פסח, זכר ליציאת מצרים שורש האמונה.
- ניתן להוכיח כי הקרבת קרבן פסח היא בבחינת חידוש הקשר והברית בין הקב"ה ועמו, גם מרשימת האזכורים של הקרבת קרבן הפסח בני"ד. בני"ד נזכרת הקרבת הקרבן באירועים הבאים.
1. פסח גלגל - הסרת הערלות והקרבת קרבן פסח בגלגל עם הכניסה לארץ בהנהגת יהושע⁹.
 2. פסח חזקיהו - הקריאה על כל ישראל ויהודה... לעשות פסח לד' אלקי ישראל"¹⁰ הוא חלק מהותי וחשוב של תיקוני הרוחניים של חזקיהו.
 3. פסח יאשיהו - "ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח לד' אלקיכם כתוב על ספר הברית הזה. כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים..."¹¹ - הוא אחד השיאים בניסיונו של יאשיהו להשבת לב העם אל הקב"ה.
 4. פסח עזרא - "ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחודש הראשון"¹² - משתלב בפרשיה של חנוכת בית האלקים וההבדלות מטמאת גויי הארץ, פעולותיו החשובות של עזרא בבנין העם מחדש, בארצו. המשותף לכל המעמדות הנ"ל הוא שהקרבת קרבן הפסח משמעותה חידוש הברית לאחר הפרתה. המעמד בגלגל הוא מעמד חידוש הברית אחרי ההליכה במדבר שלא אפשרה את כריתת ברית המילה עם כל זכר מיד לאחר לידתו, והיא בבחינת כריתת הברית בין העם ואלקיו בארצו. הקרבת קרבן הפסח בידי חזקיהו ועמו באה לחזק ולחדש את הברית שהופרה בתקופת אחז. אחז סגר את דלתות האולם, כיבה את הנרות והפסיק את הקטרת הקטורת והקרבת הקרבנות¹³. פסח יאשיהו בא לחדש ולחזק את הברית שהופרה בידי מנשה ואמון. באותו הקשר פסח עזרא מקביל גם הוא לפסחים הקודמים בכך שהוא מהווה מעמד של חידוש הברית לאחר גלות בבל, חורבן הבית ותהליך הטמיעה וההתבוללות שקיבלו תאוצה בעקבותיהם.
- אם כן, הרשע איננו הפרח או ה"שיגץ" הלבוש כצייד, "גוי" שידו בכל ויד כל בו, כפי שמציירים אותו רוב מאירי ההגדה¹⁴ אלא הרשע הוא הכופר, מחלל הברית מי שאינו מוכן להקריב קרבן פסח ולחדש את בריתו עם אביו שבשמים.
- דרגה אחת מעל הרשע עומד החכם. הוא החל לצעוד בדרך הנכונה "ולא עם הארץ חסיד", אבל חכמה בלבד איננה מספיקה ואוי לו למי ש"חכמתו מרובה ממעשיו" שהרי כבר לימדנו ר' אלעזר בן עזריה¹⁵ "הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב".
- החכם הינו האינטלקטואל¹⁶, הוא בהחלט מתעניין בעדות בחוקים ובמשפטים. רוצה הוא לחקור להבין ולהוסיף דעת ועל כן גם התשובה שהוא מקבל היא מפורטת. מסבירה היא לו את כל ההליך ההיסטורי מאז היותנו עבדים לפרעה ועד הגיענו הלום, להיות עם חופשי בארצו. אמנם החכם רואה עצמו כחלק מן העם שדי אלקיו אבל מידת הסתייגות עדיין נשמעת בדבריו "אשר ציוה ד' אלקינו **אתכם**"¹⁷ אתכם "ועדיין לא אותנו" מלמדים אותנו חז"ל, כי

לחכם יש תקוה ואחרית אם אכן ילמד ויחכים כהלכות הפסח ועד האפיקומן יגיע. הרי אז האור שבה יחזירנו למוטב, ידריך אותו בדרך הנכונה ובסופו של דבר טעמו של האפיקומן הוא שיישאר בפיו. לאחר שילמד יבין גם הוא, שיראה קודמת לחכמה והיא תכליתה "ויצונו ד' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ד' אלקינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה".

אם כך החכם עומד מעל לרשע אבל רק במדרגה אחת בלבד ובתנאי שחכמתו אכן תדריך אותו בדרך הנכונה לכיוון היראה והאמונה.

התם נמצא גבוה מעל הרשע והחכם, תם בלשון תורה¹⁸ הוא שלם, מושלם, תמים ועל כן מאירי ההגדה שציירוהו כמי שאינו פיקח¹⁹ נמשכו אחר לשון הירושלמי²⁰.

לכינוי תם בתנ"ך זכו רק הצדיקים והישרים בלבותם "ויעקב איש תם"²¹, "נח איש צדיק תמים"²², איוב "תם וישר וירא אלקים"²³. מהקבלתו של איוב "תם ורשע הוא מכלה"²⁴. ברור שהתם הוא היפוכו של הרשע ולא של החכם.

צריך לשים לב שהביטוי תם במקרא מופיע רק בהקשר חיובי כגון "תם דרך"²⁵ או "תם לבב"²⁶.

התם א"כ הוא הצדיק העטור בתפילין²⁷ וקשור בכל מעשיו ומחשבותיו לאביו שבשמים. בשאלתו אין פגם כבשאלתו של החכם, ואין בה גם שמץ של הסתייגות, אבל קשה לו והוא שואל "מה זאת?" על בכור בהמה טהורה מה לבהמה ולקדושה ויתכן שגם על כך לא היה מקשה אלמלא הגיע לפסוק "וכל פטר חמור תפדה בשה" "ואם לא תפדה וערפתו"²⁸. מה לחמור סמל החומריות, בכור בהמה טמאה ולקדושה הישראלית. התשובה היא: כן גם בכור בהמתו של המצרי נהרג בליל יציאת מצרים לומר לך שביציאת מצרים נגאלה כל הבריאיה כולה. יציאת ישראל ממצרים מאפשרת לקדש את כל עולם החומר והעלאת כל מ"ט שערי טומאה, זהו אחד מתפקידיו של הצדיק לקדש גם את החול²⁹.

גם התם - הצדיק, עדיין לא הגיע אל השיא, אל התכלית. גם התמים עדיין לא חדר אל עומק הנשמה, זעקתו איננה בוקעת אל מעבר למודע.

כבר הורה זקן "אין דבר רועם יותר מן השתיקה" זה "שאינו יודע לשאול" איננו זה שאינו יודע מה לשאול, אלא הוא זה שנמצא מעבר לעולם השאלות והתמיהות. עבודת ד' של השתקן בדממתו מתוארת בצורה נפלאה ע"י הרב זצ"ל:

השתיקה נובעת בעומק הנשמה

מכל אשר הגיגים עליונים

שבעצמם עומדים הם מעל לחוג המבטא של האדם

הינם קבועים בתוכיותו

כשבעל המחשבה הדוממת עוסק בדממתו הנשגבה

עולמות רבים הולכים ונבנים

שירות נשגבות מתנשאות בשיא קדשן

וגבורה עליונה בעדן קודש מתרוממת על כל ספירותיו הרוחניות³⁰.
שאלות אין לו, אבל בסיפור יציאת מצרים גם הוא שותף שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא"³¹. בזמן שמצה³²
מונחת לפניו שנאמר "שבעת ימים תאכל מצת... מצות יאכל את שבעת הימים" אזי מכריז גם השתקן ועונה הוא
על המצוות - "לחם שעונים עליו דברים הרבה" "בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים".
בערב זה "אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים
וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

¹ כוזרי מאמר ראשון אות י"א

² שמות י"ב כו

³ שם שם מג

⁴ במדבר ט' יג

⁵ שמות י"ב מז

⁶ שם שם מח.

⁷ שם שם ו.

⁸ מכילתא שם

⁹ יהושע ה' ט-יב, גם מעמד זה שכלל מעבר בירדן, כניסה לארץ, העמדת שתיים כשרה האבנים (וכתיבת כל דברי התורה עליהן - דברים כו ב) ברית המילה והקרבת קרבן הפסח, יכול בהחלט להיחשב כמעמד של גיור הכלל שהרי כולל הוא את האלמנטים ההכרחיים בגיור הפרט: טבילה, קבלת עול מצוות ומילה ואכמ"ל.

¹⁰ דבה"י ב' ל'.

¹¹ מלכים ב' כ"ג כא, דבה"י ב' ל"ה. הזכרת תקופת השופטים בהקשר לפסח יאשיהו, יתכן והיא רומזת ל"פסח פרטי" נוסף הנזכר בספר שופטים ברמזו והוא הפסח של גדעון "ויעש גדי עזים ואיפת מצות קמח" כשחז"ל מזהים ימים אלה עם ימי הפסח, ילקוט שמעוני שופטים רמז סב "אמר ר' יהודה בר שלום ליל פסח היה אותו הלילה שאמר לו ואיה כל נפלאותיו היכן הם הפלאים שעשה האלקים לאבותינו בלילה זה והכה בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים, מכוחה של יציאת מצרים "הלא ממצרים העלנו ד"י". גדעון מחדש את הברית בין העם ובין ד' ומגלה שוב לעם ישראל כי "ויש ד' עמנו" ואכמ"ל.

¹² עזרא ו' כ.

¹³ דבה"י ב' כ"ט ז.

¹⁴ ראה כדוגמת ההגדת אמסטרדם תע"ס, ועוד רבים.

¹⁵ אבות פ"ג מ' יז.

¹⁶ ואכן הגדרת החכם גם מבחינת הופעת המושג במקרא היא נבון, ערום בעל שכל, בקי מומחה וכן ההגדרה ב"אבן שושן" בעל שכל, נבון פקח מומחה מלמד (אמנם גם תואר כבוד אצל היהודים הספרדים אבל כמובן שזהו שימוש מאוחר) ויש לשים לב שיש חכם גם להרע. עיין כדוגמה שמו"ב י"ג ג.

¹⁷ דברים ו' כ-כה.

¹⁸ "כנגד ארבעה בנים דברה תורה".

¹⁹ עיין הערה 13

²⁰ פסחים פרק י ה"ד וזהו המקור היחיד בו מכונה התם טיפש. ויש לשים לב כי אין חפיפה בשאלות ובתשובות בין המופיע במכילתא שהיא המקור לברי ההגדה ובין נוסח הירושלמי גם בשאלות וגם בתשובות, ע"ש.

²¹ בראשית כ"ה כז.

²² שם ו' ט.

²³ איוב א' א.

²⁴ שם ט' כב.

²⁵ משלי י"ג ו.

²⁶ בראשית כ' ה- ו ועיין לעיל הערה 16.

²⁷ שמות י"ג יא- טז.

²⁸ שם.

²⁹ עי אורות הקודש, דרך הקודש, פרישות קטעים כז- לב.

³⁰ אורות הקודש, דרך הקודש ע רעד, דממה עליונה, עייש עוד בהמשך הדברים ועוד העמודים הבאים ערה- רעו. ועוד עיין בדבר העילוי החבוי בהמורד הגלוי אורות הקדש, כרך ב האחדות הכוללת עי תטו ואכמ"ל.

³¹ שמות י"ג ח.

³² וחז"ל הוסיפו אף מרור.